

**La dona en la
indústria eivissenca**

Margalida
Torres Planells
*Institut d'Estudis
Eivissencs*

Territoris (1999), 2:
113-121

La dona en la indústria eivissenca

Margalida Torres Planells

Resum

El paper que ha pogut tenir la dona pitüsa en la indústria ha estat sempre molt limitat. Especialment perquè parlem d'unes illes eminentment rurals, on, d'una banda, tenim una presència molt minsa de la indústria com a tal i, de l'altra, les mateixes condicions socials i educatives de la dona, dedicada a les tasques familiars i a les feines del camp. Això no obstant, a la vila d'Eivissa —com a únic centre urbà d'importància i al voltant del qual es concentren les activitats comercials— hi trobam alguns exemples d'indústries, relacionades amb el món tèxtil o alimentari, ocupades eminentment per mà d'obra femenina. Aquest és el cas de la fàbrica de calcetins de Can Ventosa, l'activitat fabril més important tant per les seues característiques com pel nombre de treballadors que té contractades de manera continuada. Altres activitats, encara que realitzades exclusivament per mà d'obra femenina, presenten característiques molt diferents, o bé perquè són feines temporals —la conserva d'albercoc— o bé perquè es basen en la feina a comissió. En aquest darrer cas trobam, en un principi, les broadores i cosidores que treballen per encàrrec —n'és un exemple el taller de confecció de Can Llambies— i que cap als anys seixanta adquireix un gran volum de feina amb el naixement del que s'anomena Moda Adlib.

Abstrat

The role of the Pitiusian women in the industry has been always very limited. Specially because we are talking about rural islands, where, firstly, the presence of the industry is very low, and secondly, women social and formative bad conditions, who are mainly advocated to hometasks and working in agrarian activities. Not with standing, at Ibiza's village —which is the only important urban centre and where all commercial activities are concentrated— some examples of industries, related to the textile and alimentary sectors, can be found, mainly occupied by female workers. This is the case of the socks factory called Can Ventosa, which is the most important industrial place owing to number of workers contracted continuously. Other activities, still mainly developed by feminine workers, present very diverse characteristics, due to being mainly temporal —such as the apricotcaning— or because they are based on salary on piecework. The former is the case of seamstresses and needlewomen who work by request —such as the dressmaking workshop called Can Llambies—. These activity has grown intensely their work with the spreading of the well known Adlib Fashion.

Recepció del manuscrit, 12 de novembre de 1997

1. Introducció

La indústria a Eivissa, en el sentit estricte de la paraula, ha estat sempre de poca importància i les diferents activitats industrials que han destacat a principi de segle són les mateixes que trobam en segles anteriors (Costa 1961), com ara la indústria salinera i la construcció naval, encara que no faltaren petites indústries artesanes destinades a cobrir les necessitats dels illencs.

El fet que Eivissa, fins ben entrat el segle XX, hagi presentat un sol nucli urbà ha condicionat tota una sèrie de diferències respecte a la població majoritària, del camp, econòmiques i socials, que Vilà Valentí (1963) concreta en «oposició econòmica entre comerç i artesanat de la vila, d'una banda, i l'agricultura, ramaderia i explotació forestal, de l'altra; oposició social entre els propietaris rurals i la burgesia ciutadana i el cultivador del camp (es pagès) quant a gèneres de vida. Finalment, oposició entre les complexes funcions de la concentració urbana i les activitats exclusivament rurals de la resta de l'illa». La vila es concreta com el centre econòmic de l'illa, lloc de venda i centre d'exportació i importació dels diferents productes, mentre que el camp, agrícola i ramader, que té com a base d'explotació la família, s'inclou, fins a la meitat de segle XX, en una economia de subsistència on, cobertes les necessitats, es comercialitza l'excedent.

Ateses aquestes característiques, no és estrany que trobem concentrades les primeres activitats industrials amb mà d'obra femenina precisament a l'únic nucli urbà —a Vila i els seus voltants—, d'altra banda molt relacionades amb les tasques tradicionalment femenines i l'habilitat manual, com ara la indústria tèxtil, el vestit (amb totes les variacions) i l'alimentació.

2. La conserva de l'albercoc

Una de les activitats que anualment i durant més temps s'ha cultivat, la conserva d'albercocs, ha estat una feina realitzada gairebé exclusivament per mà d'obra femenina, durant els mesos d'estiu —mentre durava el procés i la producció d'albercocs, especialment els mesos de juny i juliol.

A Eivissa es tenen notícies d'aquest tipus de producció a partir del 1900. La família Marí Mayans, especialment coneguda per la seua fàbrica de licors, es dedicà des del principi del segle fins als anys trenta a la compra d'albercocs: contractaven de seixanta a cent dones per a les feines de preparació de la fruita als terrenys de l'actual passeig Marítim, a la Casa Vermella. La producció s'exportava posteriorment cap a Anglaterra. També la família Matutes es dedicà a la producció d'orellanes en els anys vint i trenta, al Pla de Vila.

A can Carlos (Santa Eulària) recorden que cada any hi anaven a treballar entre vint-i-cinc i trenta dones, normalment dels voltants. Arribaven al matí, amb el seu dinar, i es treballava tot el dia mentre durava el procés de la conserva. Els albercocs es compraven als petits productors i el procés era el següent: primerament es tallaven per la meitat, els treien el pinyol i els col·locaven sobre uns canyissos. A la nit aquests canyissos es posaven un damunt l'altre dins l'ensofrador: una habitació o petit magatzem on introduïen unes llaunes plenes de sofre; seguidament hi pegaven foc i tancaven l'habitació hermèticament amb argila. L'endemà els albercocs es treien de l'ensofrador i es col·locaven al sol en fileres llargues de vint-i-cinc o trenta canyissos perquè s'assecassin. Cada nit s'amuntegaven i es tapaven amb un altre canyís, fins al matí, que es tornaven a estendre al sol i s'anaven girant fins que estaven ben secs. Quan el procés acabava, els col·locaven dins caixes rectangulars d'aproximadament 50 kg, que s'exportaven normalment a l'exterior, al mercat internacional.

Fins als anys seixanta aquest tipus d'activitat tingué una gran importància, especialment a la zona de Santa Eulària, a can Carlos, can Clavos, can Castelló; a can Serreta (Santa Gertrudis); o a can Bonet (Sant Antoni). L'any 1960 la producció d'albercocs secs o orellanes va ser de 50 tones.

3. La indústria tèxtil

Can Ventosa

La indústria més important per a les dones eivissenques, pel seu volum i característiques, va ser la fàbrica de calcetins de can Ventosa. Els inicis de la fàbrica són molt clars, però el que no ho és tant és l'origen d'aquesta activitat i de la presència de la família Ventosa a Eivissa. En Joan Castelló, a *El Pitiuso*, de 1946, ens recorda «una època en la qual el cultiu de lli, de cànem i de cotó arribà a tenir un gran auge a Eivissa. Es filava a cada casa, com aquell que diu, i els teixidors proveïen gairebé per complet les necessitats de l'illa [...] Avui només s'empren el fus i la filosa per filar la llana, de la qual llavors es fan els calcetins que tots coneixem».

Es tenen notícies de la introducció del cultiu de cotó a Eivissa al començament del segle XIX i, posteriorment, de les exportacions de teixits de cotó que anaren en augment fins al principi del segle XX. Es tractava d'una indústria eminentment domèstica que permetia a les dones eivissenques compaginar aquesta feina amb altres tasques i que durà fins ben entrat el segle XX.

A través de la premsa local de l'època sabem que el senyor Pere Ventosa, fundador de la casa, instal·là l'any 1876 a l'illa d'Eivissa les primeres màquines de fer mitges i calcetins que s'introduïren a Espanya. El 1923 trobam referències al muntatge de la maquinària d'una nova fàbrica de teixits de la senyora viuda de Ventosa, en un local llogat al senyor Abel Matutes, a la carretera de Sant Joan (actualment avinguda de Santa Eulària des Riu), on devien tenir contractades unes cinquanta operàries. Posteriorment, el 1924, ja apareixen notícies sobre la construcció d'un gran edifici a l'eixample, a l'hort de can Carlets, al costat de la carretera de Sant Antoni, destinat a instal·lar-hi la nova fàbrica de gèneres de punt de la casa Hijos de Ventosa, que finalment fou inaugurat el 27 d'abril de 1925, una data que la premsa local de l'època qualifica d'«important en la indústria eivissenca», per la possibilitat de treball que aquesta fàbrica representà per a les dones eivissenques. Les màquines eren traslladades des de Barcelona i el muntatge anà a càrrec del fill de la propietària, l'enginyer Xavier Valls Ventosa.

La fàbrica romangué oberta fins al 1953. Durant aquests anys, el 1935, Can Ventosa passà a ser una filial de Fabra i Coats, que envià a Eivissa el senyor Manuel Buson Carreras en funcions de director, càrrec que ocupà fins al tancament de la fàbrica eivissenca. La plantilla, en els darrers anys, la formaven cent quinze obreres, que treballaven en torns de vuit hores en les diferents seccions: tricotar, repassar, muntar, tallar, cosir, comprovar, i auxiliars de confecció i neteja, que eren les tasques femenines. El homes, que eren pocs, es dedicaven a les feines de manteniment de les màquines i els automòbils, i a l'oficina, a més de la direcció. L'activitat fabril, dedicada a la producció de mitges i calcetins de fil que després s'exportaven cap a Barcelona, fou intensa i, en èpoques de molta feina, es contractaven més treballadores de forma eventual, normalment de Vila i els seus voltants.

Can Ventosa es convertí, juntament amb les salines i el port, en un dels nuclis importants pel que fa a l'activitat comercial i industrial, i fou on, per primera vegada, es produí un moviment sindical femení. El mes de març de 1936 sorgia la Unió Obrera Femenina, que agrupava les treballadores de la Calceteria Hispànica Can Ventosa, i el 13 de juliol es declaraven en vaga amb caràcter indefinit esperant que la patronal acceptàs les seues condicions. En solidaritat amb les treballadores, diferents societats obreres presentaren oficis de vaga el 18 de juliol de 1936 i l'illa quedà pràcticament paralitzada la vigília de l'alçament militar. Començada la guerra, l'activitat industrial continuà de forma ininterrompuda.

Dos anys abans que es tancàs, la notícia s'escampà i s'encengué la veu d'alarma, que, superada la sorpresa, produí un moviment en contra, i fins i tot s'arribà a anar a parlar amb el senyor Bisbe perquè hi intercedís. La situació es calmà temporalment, però el 1956 es procedí al tancament definitiu i al trasllat de la maquinària a la fàbrica que Fabra i Coats tenia a Mallorca. Només un dels seus treballadors acceptà anar-se'n d'Eivissa.

El taller de Can Llambies

En la mateixa línia, encara que diferent, es troba una altra de les indústries que adquiriren un cert renom en aqueixa època i que tenia contractada exclusivament mà d'obra femenina: el taller de Can Llambies, de nom comercial, Andrés Llambias, lenceria fina.

El senyor Andreu Llambies, propietari de botigues a Barcelona, instal·là a Eivissa el taller de confecció cap als anys trenta, del qual se'n va fer càrrec, com a apoderat, el senyor Josep Maria Riola.

Es dedicaven especialment a la confecció de camises per dormir i també de roba d'infants, jocs de llit i de taula, mocadors... Treballaven normalment la batista i altres teles fines, amb brodats, pincetes, punt de ble, calat, etc.

Al taller hi tenien contractades entre quinze i vint dones, que es repartien les tasques següents: normalment hi havia una persona dedicada a fer patrons i marcar els dibuixos, posteriorment es tallaven les teles i es preparaven per donar-les a les comissionistes —dones que recollien la feina i la repartien a altres dones que treballaven «a comissió» a ca seua. Una vegada acabada la feina, a Can Llambies es planxaven, s'empaquetaven, s'encadellaven i s'enviaven cap a Barcelona i altres botigues del territori espanyol.

La jornada de treball era de vuit hores, dissabtes inclosos, en horari de matí i tarda. El dia de la seua patrona, santa Llúcia, era una dia de festa que celebraven amb un dinar totes les treballadores. El taller de Can Llambies, situat davant l'església de Santa Creu, tancà poc després de la mort del seu propietari, els anys seixanta.

Can Llambies i, molt especialment, Can Ventosa representen els dos grans nuclis de treball per a la mà d'obra femenina, amb unes condicions de feina molt diferents de les de la resta d'activitats industrials de l'illa. El fet de ser contractades i assegurades implicava que les treballadores cobraven un sou fix —que en alguns casos es podia incrementar amb els punts que els donava la seua situació familiar— que els permetia una certa estabilitat econòmica i laboral.

4. El treball a comissió

Antoni Costa (1961), a l'article sobre la indústria a Eivissa, inclou els «brodats» com a indústria exclusivament de tipus casolà, de la qual es desconeix en xifres la importància, i afirma més endavant que «encaixa perfectament amb la manera de ser de la dona eivissenca i constitueix un complement important de l'ingrés familiar». De fet, cosir i brodar eren les millors oportunitats laborals de la dona, tant des del punt de vista social com econòmic.

El treball manufacturat era una de les característiques del treball femení, que se solia realitzar al domicili familiar propi i per encàrrecs. En aquesta línia, com a activitat submergida, s'insereix el treball a comissió: en els casos que hem vist fins ara es tractava de camises de dormir, que cosien i brodaven; d'altres eren les bruses brodades de punt canari i, especialment, ja cap als anys seixanta, la confecció de mocadors. Fins i tot al camp

el treball a comissió visqué el seu moment d'expansió: moltes eren les dones que es dedicaven a fer els mocadors que les comissionistes repartien a cada poble. Totes les dones de la casa hi podien treballar, de les més grans a les més joves —a partir dels dotze anys aproximadament—, i ho compaginaven amb les tasques normals de la seua condició: la casa, el camp, els infants o l'escola.

La feina consistia a tallar els mocadors, que arribaven en peces de roba de deu o sis dotzenes —segons la grandària del mocador— i fer-los el «*repulgo*» (doblec). Es pagaven per dotzenes, i el preu depenia també de la grandària —cap al 1965, per una dotzena de mocadors petits es pagaven 10 pessetes, mentre que pels grossos es pagaven entre 12 i 15 pessetes. El preu també variava segons la qualitat del mocador: els més refinats requerien una confecció més acurada i es pagaven més cars.

Les comissionistes, a més de repartir la feina —que en alguns casos administraven des de la pròpia casa i era allí on les cosidores anaven a buscar els mocadors i els tornaven una vegada acabats—, havien de tenir cura de la qualitat i pulcritud de la confecció.

La moda Adlib

Amb l'arribada de la indústria turística, un fenomen nou s'afegeix a aquesta economia submergida: el naixement de les diferents *boutiques*, que llavors començaven amb un tipus de confecció que més tard s'anomenà «moda Adlib», suposà un canvi important en aquest tipus de producció. Aquesta moda, inspirada en el vestit tradicional eivissenc i molt influïda pels nous aires hippies que envaïen l'illa, trobà la xarxa de producció ja feta, amb una mà d'obra preparada. La majoria de les *boutiques* eren regentades per estrangers, i aquests encarregaven a una modista l'elaboració de les peces que ells mateixos dissenyaven. Les modistes, que tractaven directament amb la *boutique*, eren les que treien els patrons, tallaven i repartien la feina entre altres cosidores. El repartiment i recollida era diari, i va arribar fins a un punt que la demanda era més gran que la producció. A gairebé totes les cases les dones treballaven en la confecció de peces de la moda Adlib, especialment les més joves, atès que suposava una font d'ingressos important —que depenia naturalment de l'habilitat i la rapidesa de la treballadora— que no necessitava especialització: la confecció era poc acurada —la roba ni tan sols s'havia de perfilar, bastava tallar i cosir— i només requeria tenir una màquina de cosir i temps, moltes vegades robat al descans i altres quefers, per repuntar.

El cotó, el cotonet roig, la gasa de cotó, la cretona i la viscosa eren les teles més utilitzades, subministrades totes pels magatzems eivissencs; florejadades, mig dol i especialment els blancs, que molt sovent es tenyien de diferents colors, eren la base d'una confecció que treballava especialment les bastetes, les puntes i els brodatats. Hi havia, per tant, una certa especialització casolana que permetia un eficient treball en cadena: dones que feien bastetes, altres que tenyien, broadores i, totes, cosidores. Les diferents feines es realitzaven a la casa familiar i cobraven per peces treballades. Com a exemple, les comissionistes podien cobrar de 150 pessetes d'una camisa a 300 d'un vestit, segons la feina que comportàs la roba confeccionada. En tot cas, l'hora treballada no passava de 150 pessetes.

La millora en la qualitat passà per l'arribada de les tisores dentades, ja que el seu tall impedia que la roba s'esfilagarsàs i, posteriorment, per la màquina de zig-zag. L'entrada dels nous dissenys amb teles de punt representà un canvi important; amb aquestes arribaren les màquines d'overlock (màquines que repunten i perfilen alhora), ja cap als anys vuitanta. La utilització d'aquest tipus de màquines, molt més professionals i cares, marcà d'alguna forma el naixement dels tallers. Encara que es continuava treballant

a comissió —mentre que el punt es treballava als tallers, la tela se seguia donant a domicili—, una part important de les modistes s'incorporaren als diferents tallers, on treballaven en alguns casos per torns i eren pagades per hores —unes hores que podien anar de 250 a 300 pessetes, en alguns casos a 400, segons la feina i el càrrec que ocupaven. No va ser fins a la darrerria dels anys vuitanta que aquestes treballadores començaren a estar assegurades.

Mentrestant, la moda Adlib sofria canvis: el 1971 tenia lloc la Primera Setmana de la Moda Adlib, patrocinada per la Direcció General de Promoció del Turisme i la participació de dotze *boutiques* eivissenques. El 1974 s'iniciava tímidament l'exportació sota el nom de «moda Adlib» o «moda de Ibiza», que assolí el moment àlgid el 1978, any en què el valor de les llicències d'exportació concedides era de 163.319.896 pessetes (Ramon 1982). Però el 1983 la moda eivissenca, que s'havia perfilat com a segona indústria de les illes i que va tenir un paper important en la promoció turística, entrà en crisi. Moltes han estat les *boutiques* que al llarg d'aquests anys s'han donat a conèixer fins i tot a l'exterior; algunes han sortit de l'illa i, amb aquestes, els seus tallers; unes altres han desaparegut i n'han sortit d'altres de noves. Això no obstant, al marge de tota la tinta que han fet córrer l'Adlib i els seus protagonistes més coneguts —alguns d'ells completament aliens al món de la moda—, les modistes, cosidores i broadores són encara les vertaderes protagonistes de l'altra història que aquí ens interessava recuperar per donar unes pinzellades sobre la dona treballadora a Eivissa.

En preguntar a les modistes què va representar el naixement de la Setmana de la Moda Adlib per a les treballadores, la resposta ha estat unànime: una feinada!

Conclusions

La relació de les diverses activitats industrials amb presència de mà d'obra femenina a l'illa d'Eivissa, sense ser exhaustiva, dóna una idea dels diferents canvis soferts des del principi del segle, als quals la dona no ha estat mai aliena. Queden per relacionar altres activitats laborals com ara les de les jornaleres, que, tant al camp com a la ciutat, treballaven en diferents tasques, algunes de típicament femenines, d'altres també masculines. En tot cas, l'arribada de la indústria turística, a més de representar una nova font d'ingressos, es converteix en un nou mercat de treball amb conseqüències immediates i profundes per a les illes; els canvis que es produeixen —socials, econòmics i culturals— tenen alhora una repercussió directa en el món laboral, en el qual la dona s'integra. El treball, per a la dona, ja no és considerat només com a activitat complementària per ajudar l'economia familiar, o tan sols una forma d'assolir una independència econòmica, sinó que es converteix en un factor important de promoció social i personal al qual la dona no vol renunciar.

Fonts orals: Família Busom, M. Teresa Masià Bastus, Catalina Rubí Tur, Margalida Serra Planells, Catalina Torres Orvay, M. Lluïsa Torres Planells, Catalina Tur Riera.

Bibliografia

- CASTELLÓ, J. *El Pittuso*. 1946.
- CLAPÉS, J. *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella 1904.
- COSTA, A. «La industria en Ibiza». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 630, 1961.
- Diario de Ibiza*, anys 1923, 1924, 1925, 1936 i 1971.
- Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Vol. I. Eivissa 1995.
- ESCARTÍN, J. M.; SERRANO, A. R. «La dona i el món de la fàbrica a Mallorca». *Dones a les illes: treball, esplai i ensenyament (1985-1945)*. Govern Balear. Comissió Interdepartamental de la Dona. Palma 1997.
- FAJARNÉS CARDONA, E. «Ibiza en los siglos XIX i XX». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 630, 1961.
- GONZÁLEZ, M. A. «Can Ventosa, fàbrica de cultura». Suplement especial del *Diario de Ibiza*. Eivissa, 12 de maig de 1995.
- La Voz de Ibiza*, anys 1923, 1924, 1925 i 1936.
- «Adlib: como quieras o como puedas». *Uc*. Eivissa, setembre de 1977.
- «El peonaje Adlib: Esoterismo y ciencias ocultas empresariales». *Setmanari Cort*. Palma, juny de 1976.
- LLOBET, M. «Adlib 83: profunda crisis». *Anuario Ibiza-Formentera 83*. Mariano Planells. Eivissa 1984.
- PLANELLS, M. «La fabulosa historia de las hierbas ibicencas, la frígola i su inventor, cirujano i sacerdote frustrado». *Anuario Ibiza-Formentera 83*. Mariano Planells. Eivissa 1984.
- RAMON, E. «Ibiza 1961». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 634, 1962.
- «Comercio exterior de las islas Pitiusas». *Anuario Ibiza-Formentera 82*. Mariano Planells. Eivissa 1982.
- TORRES, M. «La dona i la indústria a Eivissa». *Dones a les illes: treball, esplai i ensenyament (1895-1945)*. Govern Balear. Comissió Interdepartamental de la Dona. Palma 1997.
- VALLÈS, R. *El món agrari tradicional*. Eivissa 1991.
- VILÀ, J. «Ciudad y Campo en la Isla de Ibiza». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 639, 1963.